УДК 327.5(55+73):623.45

Гончар Б. М., Гончар Ю. Б.

АМЕРИКАНСЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ БАРАКА ОБАМИ ТА ІРАНСЬКА ЯДЕРНА ПРОГРАМА

У статті аналізується політика США щодо ядерної програми Ірану. Автори приходять до висновку, що розвиток подій навколо цієї програми свідчить про неефективність спроб адміністрації Барака Обами обмежити напрацювання Іраном збагаченого урану, який може бути використаний для створення ядерної зброї, і тому цілком реальним наслідком цього може бути перетворення Ірану в ядерну державу.

Ключові слова: *Барак Обама, Іран, ядерна програма, збагачений уран, ядерна зброя, ядерна держава.*

В статье анализируется политика США относительно ядерной программы Ирана. Авторы приходят к выводу, что развитие событий вокруг этой программы свидетельствует о неэффективности попыток администрации Барака Обамы ограничить изготовление Ираном обогащенного урана, который может быть использован для создания ядерного оружия, и поэтому вполне реальным следствием этого может быть превращение Ирана в ядерное государство.

Ключевые слова: *Барак Обама, Иран, ядерная программа, обогащенный уран, ядерное оружие, ядерное государство.*

In article the policy the USA concerning the nuclear program of Iran is analyzed. Authors come to a conclusion, that succession of events around of this program testifies to an inefficiency of attempts of administration of Barrack Obama to limit manufacturing of the enriched uranium by Iran which can be used for creation of the nuclear weapon and consequently quite real consequence of it can be transformation of Iran into the nuclear state.

Key words: *Barrack Obama, Iran, the nuclear program, the enriched uranium, the nuclear weapon, the nuclear state.*

Серед гострих проблем зовнішньої політики США, які адміністрація Барака Обами успадкувала від попереднього президента Дж. Буша-молодшого, особливе місце займає ядерна програма Ірану.

Дипломатичні відносини між США і Іраном були розірвані після Ісламської революції 1979 р. і захоплення заручниками співробітників американського посольства в Тегерані, і дотепер вони не відновлені. Теократичний режим Ісламської республіки Іран, що розглядається у Вашингтоні як надзвичайно ворожий американським інтересам, став для республіканських і демократичних адміністрацій США приводом для застосування проти цієї країни всеохоплюючих санкцій. Коли в 2002 р. у США були отримані космічні знімки об'єктів для збагачення урану на іранській території, що свідчило про порушення Іраном угоди про гарантії з МАГАТЕ (Міжнародне агентство по атомній енергії) від 1974 р. і здійснення ним широкомасштабної не задекларованої діяльності в ядерній області, Вашингтон почав різко нарощувати політичний тиск на цю країну вимагаючи від неї відмовитись від будь-яких робіт по збагаченню урану. Але керівництво Ірану відмовилося призупинити роботи зі збагачення урану, який може бути використаний як паливо для АЕС, так і для виготовлення ядерної зброї, а також припинити напрацювання плутонію.

Вторгнення американських і англійських військ у Ірак у березні 2003 р. і повалення режиму Саддама Хусейна певною мірою вплинуло на настрої в Тегерані. Іран погодився на приєднання до Додаткового протоколу з МАГАТЕ про ядерні гарантії, за яким представники МАГАТЕ могли здійснювати інспекцію іранських ядерних об'єктів, і призупинив дослідницькі роботи в ядерній сфері військового характеру. Намагаючись доказати, що його ядерна програма має мирний характер, Тегеран у кінці 2004 р. добровільно взяв тимчасове зобов'язання припинити роботи по збагаченню урану і напрацюванню плутонію. Іран також розпочав неформальні переговори з Великою Британією, Німеччиною і Францією. Але подальші переговори, до яких в 2005 р. долучалася і дипломатія США, мали затяжний, складний і, головне, безрезультативний характер. Відносно Ірану застосовувалася тактика «пряника і кийка» («морковки і кийка» – американський варіант). З одного боку,

Ірану пропонувалися певні вигоди як «платню» за відмову від своєї ядерної програми, а з другого, погрожували передати іранське питання на розгляд Ради Безпеки ООН і вдатися до інших санкцій. «Гострі кийки напевне повинні бути збалансовані апетитними морковками, – стверджував колишній американський посланник на Близькому Сході Д. Рос. – Нам необхідно запропонувати політичні, економічні й безпекові вигоди Ірану за умови, що Іран змінить свою поведінку не лише відносно ядерного питання, але відносно тероризму. Кийки покажуть Ірану, на що він наражається, якщо стане ядерним; морковки покажуть його лідерам, що вони придбають, коли їх поведінка стане поміркованою» [1].

Повної відмови Ірану від збагачення урану західні країни не досягли. Європейські партнери США не могли, чи не хотіли задовольнити запити Ірану (поставка легкого водневого реактора для АЕС, надання гарантій поставок ядерного палива, як альтернативи власного виробництва, послаблення процесу експертного контролю при поставках передових технологій, забезпечення більшого доступу на ринку ЄС для іранських товарів). До того ж перемога на іранських президентських виборах 2005 р. прихильника жорсткого курсу відносно країн Заходу М. Ахмадінежада, а також погіршення позицій США і їх союзників у Іраку і Афганістані посилили непоступливість іранського керівництва.

Безуспішною була і дипломатія створеної на початку 2006 р. «групи шести» з участю усіх постійних членів ради Безпеки ООН – США, Росії, Китаю, Великої Британії, Франції плюс Німеччина. Вже на початку 2006 р. Тегеран повідомив про повний вихід із одностороннього мораторію і відновлення робіт по збагаченню урану, про припинення дотримання Додаткового протоколу про гарантії з МАГАТЕ, про початок експериментальних робіт по збагачення урану на каскаді із десяти центрифуг, в квітні 2006 р. на каскаді із 164 центрифуг. В подальшому уран в Ірані збагачувався на каскаді із трьох тисяч центрифуг. Вже на початку 2007 р. президент Ірану Махмуд Ахмадінежад зухвало заявив, що «Іран отримав технологію для виробництва ядерного палива і рух Ірану подібний потягу, … у котрого немає гальма і зворотного механізму» [2]. У квітні 2008 р. Ахмадінежад заявив про початок робіт із розміщення на заводі по переробці урану в Натанзі додаткових шести тисяч центрифуг [3]. Негативний вплив на американських політиків справили проведені Іраном у лютому 2008 р. випробування ракети «Кавешгяр – 1» для виведення на орбіту іранського космічного супутника «Омід».

Подальша розробка Іраном власного повного ядерного паливного циклу, що дає йому потенційні можливості для отримання ядерної зброї не може не турбувати Сполучені Штати й інших традиційних членів т. зв. «ядерного клубу».

31 липня 2006 р. РБ ООН прийняла резолюцію 1696, яка вимагала від Ірану до 31 серпня припинити усі роботи зі збагачення урану і здійснювати напрацювання плутонію під контролем МАГАТЕ. У випадку відмови вона погрожувала застосування проти Ірану «відповідних заходів». Іран проігнорував цю резолюцію, як і наступні фактичні дублюючі резолюції Ради Безпеки 1737 (2006 р.), 1747 (2007 р.), 1803 (2008 р.), 1835 (2009 р.), 1929 (2010 р.).

Багато хто з американських експертів вважав, що Іран продовжує курс на отримання ядерної зброї тому, що «адміністрація Буша не застосовувала достатнього тиску чи не запропонувала достатніх нагород за зворотній курс» [4]. А резолюції ООН, прийняті в попередні роки, підкреслює колишній посланник США на Близькому Сході Д. Рос, «головним чином були направлені на ядерну і ракетну індустрію Ірану, а не на ширшу економіку. Впливаючи на економіку більш безпосередньо, це змусило б (мусульманських) мулл зробити вибір. Іран є повністю економічно вразливим…» [5].

Тому, ще на початку президентської компанії Барак Обама, торкаючись відносин з Іраном, визнав: «Наша політика проголошення погроз і використання посередників, щоб приборкати ядерну програму Ірану, спонсорування ним тероризму і регіональну агресію, зазнали невдачі» [6].

Невдача Сполучених Штатів стала результатом того, що Вашингтон не зумів створити ефективну антиіранську консолідацію для протидії ядерній програмі Тегерану. Рада Безпеки ООН виявилася роз'єднаною, коли Росія і Китай підтримують з Іраном широкі торгівельно-економічні і технічні зв'язки (варто згадати будівництво Росією атомної електростанції в Бушері) і чинять супротив прийняттю дієвих резолюцій РБ ООН. Негативну роль відіграли безуспішні переговори з іранськими лідерами. Оцінюючи переговорний процес з Іраном, американський провідний аналітик, колишній держсекретар США З. Бжезинський стверджував, що «перспективи для успішних переговорів усе ще зовсім невизначені» [9].

Дві проблеми, на його думку, «ускладнюють ситуацію». Перша, вважає Бжезинський, полягає в тому, що іранці вже мають здатність збагачувати уран і вони не збираються відмовлятися від цього. Але усе ще можливо за допомогою більш ретельного інспекційного режиму через МАГАТЕ не допустити використання збагаченого урану для виготовлення ядерної зброї. Але навіть конструктивний підхід США та їх партнерів до переговорів може бути зірваний іранцями, тим більше, що довіра до них підірвана з самого початку переговорного процесу, коли «вони ускладнили обіцяючий компроміс відносно спільних ірансько-російсько-французьких домовленостей про переробку їх збагаченого урану» [10].

Друга проблема пов'язана з політикою американських адміністрацій. «Не може бути сприятливості для ведення серйозних переговорів, якщо Сполучені Штати продовжуватимуть називати Іран терористичною державою, державою, якій не можна довіряти, державою, проти якої санкції чи навіть військовий вибір необхідно готувати», – робить висновок Бжезинський. [11] Адже такі заяви Вашингтона поси-

люють позиції іранських радикалів і прихильників жорсткої зовнішньої політики Тегерана.

Зовнішня політика Б. Обами, як і адміністрації Дж. Буша-молодшого направлена на те, щоб попередити подальше розповзання зброї масового знищення у світі. На відміну від адміністрації Дж. Буша, яка намагалася змусити Іран повністю відмовитися від збагачення урану, адміністрація Б. Обами прагне зупинити подальший розвиток іранської ядерної програми, щоб збагачений уран не був направлений на виробництво ядерної зброї. Вважається доцільним передавати Росії низькозбагачений уран (17-20 %), що виробляється в Ірані. Там з нього будуть виробляти паливні стрижні для АЕС в Бушері. Якщо адміністрація Буша заявляла про можливість широкомасштабної військової операції проти Ірану, щоб ліквідувати іранські ядерні об'єкти, та Барак Обама поставив за мету застосувати головним чином засоби політико-дипломатичного і економічного впливу. У програмній статті Б. Обами «Оновлюючи американське лідерство», надрукованій в журналі «Foreign Affairs», підкреслювалося, що Сполучені Штати «не повинні скеровуватися на використання військової сили» і «не повинні уникати безпосереднього діалогу з Іраном» [7]. «Наша дипломатія, – продовжував майбутній президент США, – повинна бути направлена на зростання для Ірану вартості його ядерної програми шляхом застосування жорсткіших санкцій і посилення тиску з боку ключових торгових партнерів. Світ повинен зупинити іранську програму збагачення урану і завадити Ірану отримати ядерну зброю. Надзвичайно небезпечно мати ядерну зброю в руках радикальної теократії» [8].

Якщо держсекретар попередньої адміністрації К. Райз у 2006 р. прилюдно заявила, що американці можуть сісти за стіл переговорів з іранцями, якщо вони припинять збагачення урану (Тегеран відмовився – автори), то адміністрація Б. Обами висловила готовність вести переговори з Іраном без попередніх умов. В зовнішньополітичному «порядку денному» адміністрації демократів підкреслювалося: «Барак Обама підтримує жорстку і безпосередню дипломатію з Іраном без попередніх умов. Настав час використати силу американської дипломатії, щоб змусити Іран припинити протизаконну ядерну програму, підтримку тероризму і загрозу Ізраїлю. Обама і Байден (віцепрезидент – автори) запропонують іранському режиму вибір. Якщо Іран відмовиться від його ядерної програми і підтримки тероризму, ми запропонуємо такі заохочувальні заходи, як членство у світовій торговельній організації, економічні інвестиції і перехід до нормальних дипломатичних відносин. Якщо Іран продовжуватиме небезпечну поведінку, ми застосовуємо економічний тиск і політичну ізоляцію. У здійсненні цієї дипломатії ми будемо тісно координувати дії з нашими союзниками і діяти з ретельною підготовкою» [12].

Заявлені адміністрацією Б. Обами зовнішньополітичні цілі передбачають, зокрема, відновлення ролі міжнародних інститутів (ООН, НАТО, ЄС), що можна розуміти як відмову від односторонності, властивій адміністрації Дж. Буша, прагматичний підхід до конкретних конфліктних проблем, включаючи Іран.

Незважаючи на певне зміцнення акцентів у програмних заявах президента Б. Обами, колишній радник держсекретаря К. Райз, а також її головний спіч-райтер К. Броуз стверджував: «В Ірані Обама майже напевно продовжуватиме політику Буша, політику кийка і морковки, яка шукатиме дипломатичного вирішення третього вибору: між мовчазним сприйняттям поведінки Ірану та атакою на Іран, щоб змінити її. Щоб мати кращий шанс, ця політика повинна мати гостріший кийок і солодшу морковку, включаючи безпосередні контакти, як пропонує Обама» [13].

Подібні твердження були викликані тим, що Барак Обама, взявши курс на відхід від жорсткої політики адміністрації Дж. Буша у відносинах з Іраном, неодноразово стверджував, що його адміністрація зберігає усі засоби впливу на ядерну програму Тегерану і не знімає можливості військового вибору. Не відмовився Обома і від санкцій проти цієї країни. Так, 11 березня 2009 р. американський президент заявив, що Іран продовжує створювати «надзвичайну загрозу» для національної безпеки США. Тому Б. Обама продовжив надзвичайний стан у відносинах з Іраном (встановлений 15 березня 1995 р.) ще на один рік [14].

Пріоритети зовнішньої політики Б. Обами, базовані на ідеологічних ліберальних засадах, направлені на пошуки практичного втілення принципів «залучення і діалогу» разом з можливістю максимального уникнення конфронтації чи застосування сили. Висловлена Б. Обамою готовність вести прямі переговори з режимом мусульманських мулл і президентом М. Ахмадінежадом викликало серйозне занепокоєння багатьох у американському політикумі та викликало гострі дискусії. Пам'ять про американських заручників у посольстві в Тегерані в останні місяці президентства ще одного лібера Джеммі Картера надто свіжа.

У Сполучених Штатах Америки нікого не влаштовує такий розвиток подій, коли Іран, який повний рішучості стати десятою ядерною державою світу, досягне своєї мети. Нікого не влаштовує те, що Іран кидає виклик міжнародним зобов'язанням, зневажає резолюції Ради Безпеки ООН, відмовляється дати вичерпне пояснення МАГАТЕ про його ядерну активність. Тому «справедливий, успішний військовий удар по ядерним об'єктам Ірану – стверджують дослідники з Ради міжнародних відносин Дж. Ліндсей і Р. Тейкей, – відтермінує програму Ірану на кілька років і майже напевно підірве рішучість Тегерану стати ядерним» [15]. «Але це такий результат, що не може бути допустимим», – роблять висновок експерти.

Але «якщо ядерна програма Ірану продовжуватиме розвиватися теперішніми темпами, Тегеран може мати ядерний матеріал, необхідний для ство-

рення бомби ще до того, коли нинішній термін американського президента Барака Обами закінчиться» [16].

Небезпеки входження Ірану до ядерного клубу чітко визначені американськими політологами: натхненний таким розвитком подій, Тегеран може посилити спроби впливати на сусідні країни і підтримувати тероризм проти Сполучених Штатів та Ізраїлю (атомна зброя може потрапити в руки терористів); ризик звичайної та ядерної війни на Близькому Сході різко зросте; ще деякі країни в регіоні можуть також захотіти стати ядерними державами; геополітичний баланс на Близькому Сході може бути порушений і більші зусилля, щоб зупинити поширення ядерної зброї, будуть даремними.

Представник американського консерватизму, дослідник Інституту підприємництва, колишній постійний представник США в ООН Джон Болтон стверджує, що переговори з Іраном марні тому, що Британія, Франція і Німеччина (американські «сурогатні переговорщики», за визначенням Болтона) п'ять років вели безрезультатні переговори. У зв'язку з тим, що адміністрація Дж. Буша, всупереч його сподівання, не використала військову силу проти ядерної програми Ірану, Болтон покладає надії на Ізраїль. Він закликає Ізраїль завдати військовий удар по ядерним об'єктам Ірану. «Я не думаю, що існують будь-які сумніви в тому, що Ізраїль має політичну волю використати військову силу проти (ядерної – автори) програми Ірану», – проголошує Болтон [17]. Нагадавши про бомбардування ізраїльською авіацією сирійського атомного реактора біля Багдада в 1981 р., Болтон висловив надію, що «поставлений перед перспективою ядерного сусіда, ядерного ворога поруч, Ізраїль не вагатиметься нанести удар» [18].

Представники поміркованого, ліберального напряму політико-академічного комплексу США підтримують позицію адміністрації Б. Обами відносно Ірану. Так, почесний професор Браунського університету С. Граубард стверджує: «Не існує виправдань для військової атаки Сполученими Штатами, чи Ізраїлем на Іран. Сполучені Штати, які протистоять Ірану, що має намір створити ядерну зброю, повинен бути готовим використати будь-який міжнародний форум разом зі своїми союзниками, будь-який економічний і політичний тиск, щоб упередити таке. Розважливий дипломатичний наступ напевне досягне більш позитивних результатів, аніж страхання, так поширене в роки Буша» [19].

Період сподівань на створення більш сприятливої ситуації у відносинах між США і Іраном – від обрання президента Обами до президентських виборів у Ірані в червні 2009 р. – був марним. Переобраний на наступний термін М. Ахмадінежад активізував ядерну програму, що посилило небезпеку отримання Іраном ядерної зброї. Політика Сполучених Штатів у 2009-2010 роках залишалася незмінною. Адміністрація Б. Обами продовжувала зусилля, щоб обмежити ядерні прагнення Ірану: активізувала дипломатичний тиск на іранське керівництво, вела діалог з Росією, щоб запобігти постачанню Ірану російської протиповітряної системи С-300, ініціювала і підтримувала антиіранські резолюції Ради Безпеки ООН, розробляла проекти створення системи ПРО проти іранських ракет. Багато хто в американських правлячих колах розуміє, що перетворення Ірану в ядерну державу викличе бажання сусідніх країн отримання ядерної зброї для зміцнення їхньої безпеки. Для зменшення такого ризику колишній посол в МАГАТЕ, співробітник Національного інституту оборони Грегор Шульт закликає США і їхніх союзників у НАТО в протидії ядерній політиці Ірану зміцнювати безпекові зв'язки з такими країнами як Єгипет, Ірак, Саудівською Аравією та іншими країнами Перської затоки. «Консультації, спільні військові навчання, системи захисту від ракет, можливості захистити доступ до світових запасів енергії – усе це допоможе стримати озброєний ядерною зброєю Іран, заспокоїти найбільш вразливі країни і переконати їх не ставати ядерними» [20].

Виступаючи на Генеральній Асамблеї ООН у вересні 2010 р. президент США Барак Обама заявив, що в 2009 р. він «висловив готовність протягнути руку Ісламській Республіці Іран», яка «має права і зобов'язання як член міжнародного співтовариства» і тому Іран повинен нести відповідальність, якщо «він не зможе дотримуватись цих зобов'язань». Іран є лише одним із учасників договору про нерозповсюдження ядерної зброї, «який не може демонструвати мирні наміри його ядерної програми, що має наслідки». За допомогою резолюції 1929 Ради Безпеки ООН «ми дали зрозуміти, що міжнародне право не є пустою обіцянкою» [21]. В подальшому, вважає Б. Обама, «іранський уряд повинен демонструвати чіткі та заслуговуючі на довіру зобов'язання і переконати світ у мирних намірах його ядерної програми» [22].

Офіційних відкритих американських даних про кількість збагаченого урану, наявність ядерного матеріалу чи про ступінь готовності до виготовлення ядерної зброї немає. За даними дослідницької групи Вашингтонського інституту близькосхідної політики в Ірані подрібненого урану, як першого кроку для збагачення, достатньо для виробилення такої кількості високозбагаченого урану, щоб забезпечити паливом 50 ядерних зарядів [23] Такі дані, навіть офіційно не підтверджені, викликають занепокоєння серед представників військового відомства США. Аналітики з Ради міжнародних відносин стверджують, що «поява ядерного Ірану, чи навіть створення інфраструктури для негайного зібрання однієї бомби, навіть не цілого арсеналу, буде розглядатися як велика дипломатична поразка Сполучених Штатів. Друзі і вороги відкрито поставлять питання про силу і рішучість американського уряду формувати події на Близькому Сході. Відповіддю друзів буде дистанціювання від Вашингтона; вороги кидатимуть виклик політиці США агресивніше» [24].

Розвиток подій навколо ядерної програми Ірану свідчить про неефективність спроб адміністрації Б. Обами обмежити напрацювання Іраном збагаченого

урану, який може бути використаний для створення ядерної зброї. І тому цілком можливим наслідком може бути перетворення Ірану в ядерну державу, як це трапилося з КНДР за попередніх американських адміністрацій. Для уникнення подібного сценарію необхідні надзвичайні консолідовані зусилля Сполучених Штатів і усього міжнародного співтовариства, щоб утримати Іран від порушення ним Договору про нерозповсюдження ядерних озброєнь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ross D. Tough talk with Tehran [Електронний ресурс] / D. Ross // Newsweek. – December 4, 2008. – Режим доступу : http://www.washington.or/template_C_06.php/CID=1191.
2. Reuters, Iran's atomic has no «revers gear» [Електронний ресурс]. – February 25, 2007. – Режим доступу : http://uk.reuters.com/article/topnews/idukbla_53622220070225.
3. www.lenta.ru – 24.07.2008.
4. Ross D. Op. cit.
5. Ibidem.
6. Obama Barack. Renewing America leadership [Електронний ресурс] / Barack Obama // Foreign Affairs. – July/August 2007. – Режим доступу : http://foreignaffairs.org/2007070/faessay86401/barackobam.
7. Obama Barack. Op. cit.
8. Ibidem.
9. Brzezinski, Zbignew. From hope to audacity [Електронний ресурс] / Zbignew Brzezindki // Foreign Affairs. – January/February 2010. – Режим доступу : http://web.Ebscohost.com/ehost/delivery?_vid=5&hid=107&sid=fb2e92.
10. Ibidem.
11. Ibidem.
12. Agenda. Foreign Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.whitehouse.gov/agenda/foreign _policy.
13. The making George Obama // Foreign Policy. – January/February, 2006. – P. 54.
14. Presidential notice of Iranian sanction [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.whitehouse.gov/the_press_office/presidential-notice-on-continuation-of-the-national-emergency-with-respect-to-Iran.
15. Lindsay J. M. After Iran gets the bomb [Електронний ресурс] / J. M. Lindsay, R. Takeyh // Foreign Affairs. March/April, 2010. – Режим доступу : http://www.foreignaffairs.com/articles/66032/james-m-lindsay-and-ray-takeyn-after-iran-gets-the-bomb.
16. Ibidem.
17. Bolton J. R. Iran and the next administration: policy challenge [Електронний ресурс] / J. R. Bolton. – Режим доступу : http://www.heritage.ord/research_Middle_East/hl1104.cfm.
18. Bolton J. R. Op. cit.
19. Graubard R. S. A broder agenda. Beyond Bush –era foreign policy / R. S. Graubard // Foreign Affairs. –January/February, 2009. – Vol. 8. – № 1. – P. 180.
20. Shulte G. Z. Stopping proliferation befor it starts. How to prevent the next nuclear wave / G. Z. Shulte // Foreign Affairs. – July/August, 2010. – Vol. 89. – № 4. – P. 93.
21. Remarks of president Barack Obama to the UN general Assembly as prepared for delivery [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unausa.org/ga/obama.
22. Ibidem.
23. Preventing a cascade of instability: US engagement to check iranean nuclear progress [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.washingtoniustitute.org/templateC05.php.
24. Lindsay J. M. Op. cit.

Рецензенти: д.і.н., професор П. М. Тригуб;
д.політ.н., професор О. В. Шевчук

© Гончар Б. М., Гончар Ю. Б., 2011 *Надійшла до редколегії 9.03.2011 р.*

Розділ ІІІ

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ